

SISTEMI OBLASTI V ISTRI V PREHODNEM OBDOBJU (1797-1815)

Salvator ŽITKO

Pokrajinski muzej Koper, SI-6101 Koper, Kidričeva 19

IZVLEČEK

Prispevek obravnava sisteme oblasti, ki so se v Istri zvrstili v prehodnem obdobju od padca Beneške republike 1797 do dunajskega kongresa 1814/15. Avstrija je v prvem obdobju svoje vladavine (1797-1805) sicer v duhu poenotenja in racionalizacije upravno-političnega sistema izvedla nekaj reform na upravnem in sodnem področju ter oblikovala združeni tržaško-istrski gubernij, vendar je šele z uveljavitvijo francoske zakonodaje leta 1806 oziroma vključitvijo Istre v Italijansko kraljestvo, z letom 1809 pa v Ilirske province, prišlo do temeljitih političnih, upravnih in družbenih sprememb.

Uvod

Leta 1797 se prične nova epoha istrske zgodovine, tako kot za vse province, ki so bile v sklopu nekdanje Beneške republike. S propadom Serenissime so bile vse te dežele vpletene v vrtnec evropskih dogodkov, ki so jih sprožile francoska revolucija in Napoleonove vojne.

Celotno obdobje 1797-1815 oziroma vse tja do leta 1825, ko je prišlo do reorganizacije Avstrijskega primorja in se je znotraj pazinskega okrožja znašla celotna Istra, je treba gledati kot prehodno obdobje, v katerem so vse notranje upravno-teritorialne spremembe imele bolj ali manj provizoričen značaj. Kljub temu so vse te kratkoročne upravne in sodne spremembe imele tudi velik političen pomen, saj so procesi likvidacije fevdalnih političnih struktur in pričetki njihove preobrazbe omogočili oblikovanje meščanske družbe in države. Vse te spremembe so torej imele za Istro prelomni pomen, saj so dale pečat celotnemu obdobju in jih v kontekstu problematike, ki jo tu obravnavamo, kaže še dodatno osvetliti.

Navedeno obdobje je dokaj izčrpno obdelano zlasti v italijanski, nekoliko manj v hrvaški in slovenski historiografiji. Med temeljnimi je še vedno pregledno delo Quarantottija (1954); med starejšimi je zaradi obsežnega arhivskega gradiva pomembno delo Salate (1915), Arhivske fonde iz Državnega arhiva v Parizu je v veliki

meri objavil Saba (1953). Med novejšimi deli, ki obravnavajo avstrijsko in napoleonsko obdobje, naj navedemo predvsem Netto (1972/73); Cherini (1969); Cova (1994) ter Apollonio (1993).

Med novejšimi deli hrvatske historiografije gre omeniti predvsem razpravo Crnkovića (1988) in prispevek Roksandića (1989). Izčrpneje se s to problematiko ukvarja tudi Šetić (1989).

Med splošnejšimi slovenskimi deli se problematike Istre in Trsta dotika katalog k razstavi Napoleonove Ilirske province 1809-1814, sicer pa se je z ožjim območjem Istre ukvarjal G. Marušič v krajših prispevkih.

Prvo avstrijsko obdobje (1797-1805)

S propadom Beneške republike leta 1797 je Istra prišla iz okvira dokaj anahronističnega državnega sistema, ki je na začetku industrijske dobe in velikih reformnih gibanj 18. stoletja kazal le malo prilagodljivih sposobnosti za nove produkcijske odnose in hitrejši družbeno-politični razvoj. S padcem Serenissime je bila hkrati ukinjena skoraj 200 km dolga meddržavna meja, ki je nenaravno delila istrski polotok in še dodatno atomizirala že tako majhne upravne enote in etnije, drobila njene prirodno-geografske resurse in odvrčala beneško Istro od njenega naravnega zaledja, avstrijsko Istro pa od njenih najbližjih naravnih pristanišč (Crnković, 1988, 191).

Že samo dejstvo, da je beneška Istra po campoformijskem miru (17. oktobra 1797) prišla v okvir Avstrijskega cesarstva, predstavlja veliko zgodovinsko prelomnico, ki jo lahko označimo kot enega najpomembnejših mejnikov v njeni novejši zgodovini. Časovna cezura, ki markira njen vstop v novo obdobje gospodarskega in družbenega razvoja kot upravna celota, pa je vendar razpotegnjena skozi daljše obdobje prve avstrijske zasedbe od 1797 do 1805. Hkrati je treba tudi poudariti, da je faza, v kateri se je v Istri pričelo postopno izenačevanje lokalnih struktur ter izginjanje medsebojnih razlik, ki so izhajale iz specifičnega municipalnega prava, zajetega v mestnih statutih, trajala pravzaprav skoraj do konca prve avstrijske vladavine (1805).

Glede na takratne razmere, ki so jih po eni strani pogojevali napor Demokratične beneške vlade (v času od junija do oktobra 1797), da bi pri Napoleonu Bonapartu kot poveljniku francoske armade v Italiji in francoskem Direktoriju ter drugih evropskih državah vendar dosegla povrnitev Istre in Dalmacije v njen državni okvir,¹ po drugi strani pa nasilna prekinitev demokratizacije oblastnih struktur v obeh provincah po avstrijski vojaški zasedbi 10. junija 1797 - kar je bila seveda posledica tajnih določil

1 O tem vprašanju obširneje v delu Salate (1915); po njem povzema zlasti Quarantotti stališče, da so v beneških političnih krogih verjeli v lojalnost Bonaparta in prijateljstvo med Beneško demokratično republiko in Francijo ter identičnost sistemov dveh demokratičnih oblasti. Avstrijska zasedba Istre je ogrozila predvsem ekonomske temelje novonastale Beneške demokratične republike, saj ji je bila s tem odvzeta pomembna surovinska baza in tržišče (Quarantotti, 1954, 70); Benussi (1923, 6/7).

leobenskega premirja² - nova avstrijska oblast ni mogla misliti na radikalne spremembe v notranjem sistemu obeh nekdanjih beneških provinc. Četudi je Avstrija v bistvu mislila na trajno in dokončno zasedbo beneške Istre, jo je pred zunanjim svetom pa tudi znotraj same province označevala kot začasno. Od tod torej navodilo ministra barona von Thuguta grofu Raimondu Thurnu, c. k. komisarju za Istro, Dalmacijo in Albanijo, ter generalu Klenau, komandantu okupacijskih čet, da se v notranjem sistemu beneške Istre ne v upravi ne v sodstvu ne sme v bistvu nič spremeniti "exempté que tout ce qui a été fait au nom de la République, se fera au nom de sa Majesté" (Quarantotti, 1954, 76).

Grof Raimond Thurn je torej z "Razglasom o začasni ureditvi" 24. junija 1797 (Editto di provvisoria organizzazione) predvidel začasno ureditev ozemlja, ki mu je bilo zaupano. V cesarskem imenu je na čelo province postavil "Provizorično pokrajinsko vlado" v Kopru (Cesareo Regio Governo provinciale provvisorio dell'Istria veneta) in poveril pokrajinsko upravo baronu Franzu Filipu de Rothu.³ Nobenih sprememb ni doživel notranji sistem v komunah in baronijah niti zunanje meje provinc. Razen tega funkcije nekdanjih beneških podestatorov niso zaupali avstrijskim komisarjem, temveč so jo delili med razne organe, ki jih je ustanovila nova oblast. Nekdanjo funkcijo so pustili le podestatu v Dvigradu, kamor ga je izvolil koprski Veliki svet, ki je imel tu svojo jurisdikcijo. Toda organov, ki so opravljali nove funkcije, niso izbirali več nekdanji mestni sveti, temveč vlada, se pravi c. k. komisar, ki jo je predstavljal (Quarantotti, 1954, 78).

S temi novostmi je torej baza komunske uprave postala bolj široka in na mnogih mestih tudi bolj demokratična. V Piranu in Rovinju, kjer je bil v prehodnem obdobju Demokratične beneške republike namesto starega mestnega sveta izvoljen civilni magistrat (magistrato civico), ki so ga sestavljali plemiči in populari, je nova avstrijska oblast le-tega ohranila, s tem da je imenovala svojega političnega načelnika (direttore politico), sicer pa je magistratu prepustila vse statutarne funkcije, ki jih je nekoč imel svet.⁴ V Kopru, Poreču in Pulju so ohranili plemiške svete (Consigli dei Nobili), ki pa so se razširili z novimi člani predvsem iz vrst popularov. Ker je bilo temu sloju omogočeno opravljanje javnih služb, se je v državljanskih pravicah postopno izenačil s plemstvom.

- 2 Uradno in zanesljivo sporočilo o vsebini leobenskega premirja z dne 18. aprila 1797, ki je Avstriji zagotavljalo posest nad večjim delom Beneške republike: Dalmacijo, beneško Istro in ozemlje beneške "terra ferme" do reke Oglio je demokratična oblast v Benetkah prejela šele 29. junija s strani svojega odposlanca pri Bonapartu (Rota, 1938, 1086).
- 3 Nekdanji jožefinski visoki uradnik v Trstu (od 1782), zaslužen za razvoj trgovine, industrije in pomorstva, ki je dosegel čast cesarskega svetnika; o de Rothu se pohvalno izraža Kandler (1850, 24-25, 99) ter ga označuje "prudente assai e savio e popolare"; o njem tudi Carlo De Franceschi (1879, 456) in Camillo de Franceschi (1930, 61-62).
- 4 Podrobneje o formiranju civilnega magistrata v Rovinju v delu Benussija (1888, 210); o Piranu obširneje Apollonio (1993, 9-121); o teh vprašanjih tudi Vesnaver (1888, 4, 25).

V ves preostali del komunskega življenja, tako političnega kot upravnega, Avstrija zaenkrat ni posegala; nobenih vidnih sprememb ni izvajala tudi na področju gospodarstva, davkov in javnih prihodkov. Še naprej so bile ohranjene številne cerkvene in laične bratovščine, samostani, cerkvene desetine, po mestih fontiki, na podeželju pa kmečka vojska - cernide. V novi upravi so zaposlili celo nekatere nekdanje beneške podestate in ohranili veljavo vseh zakonodajnih in proceduralnih norm v statutih posameznih mest ter beneško običajno pravo (Quarantotti, 1954, 78).

Avstrija si je torej v prizadevanju, da ne bi na noben način žalila spomina na Serenissimo - kar se kaže tudi v njenem odnosu do emblemov in simbolov nekdanje Republike - dajala vtis, da je njena oblast v bistvu le nadaljevanje beneške oblasti, zato so v oktobru 1797, torej v času intenzivnih pogajanj z Napoleonom za sklenitev miru, iz vojaškega poveljstva v Ljubljani generalu von Köblösu, ki je v Istri nasledil generala Klenaua, ukazali, "da z Istrani ravna obzirno in naklonjeno, kot bi bili resnični in pravi avstrijski podložniki" (Quarantotti, 1954, 79).

Toda kljub temu, da se je novi režim obnašal dokaj razumno in korektno in da je Avstrija celo omilila izrečene kazni in obsodbe upornim voditeljem v junijskih dneh 1797, ko je prišlo do nekaterih krvavih obračunavanj med populari in plemstvom (v največji meri v Kopru in Izoli 5. in 6. junija 1797),⁵ posebne naklonjenosti širših slojev do Avstrije ni bilo čutiti. Po eni strani sta odpor in sovražstvo netila prisotnost avstrijskih vojaških sil, zlasti pa vzpostavitev strogega policijskega sistema, po drugi strani pa bližina Demokratične beneške in Cisalpinske republike ter upanje, da bo avstrijska zasedba dejansko samo začasna. K temu jih je navajalo dejstvo, da je Demokratična beneška republika sprožila pri francoskem Direktoriju odločno akcijo za ponovno vključitev Istre in Dalmacije k Benetkam, prihod francoske flote v severni Jadran in velika koncentracija francoskih čet ob mejah ter namere kapitanov ladij iz Pirana, Novigrada in Poreča, da bi Benetke vojaško posredovale v Istri. Širili so se celo glasovi, da so se pričeli Avstrijci umikati iz Rovinja in Poreča.⁶

Negotovo stanje je končno prekinila sklenitev campoformijskega miru 17. oktobra 1797, s katerim je bilo pravno sankcionirano obstoječe stanje na nekdanjem beneškem ozemlju. S 4. členom mirovnega sporazuma so pod dokončno suverenost avstrijske vladarske hiše prišle ne le beneška Istra in Dalmacija, temveč tudi same Benetke in "terra-ferma" do Adiže, dalmatinski otoki in Boka Kotorska, medtem ko so Jonski otoki ostali v posesti Francije.⁷ Cesar Franc II. je z ediktom 24. aprila 1798 te pokrajine priključil k svojim dednim deželam; "zaščita" (protezione) se je s tem pravno preimenovala v "gospodstvo" (sovranità), čeprav se je v vladarskem in vseh

5 Podrobneje o uporih popularov in sodnih procesih Cherini (1968, 145-160), Quarantotti (1909, 8-9, 185-191), Quarantotti (1954, 80).

6 Benussi (1923, 8) navaja pričevanja nekega ladijskega kapitana, ki je iz Rovinja priplul v Benetke v začetku meseca oktobra 1797.

7 O določbah campoformijskega miru podrobneje v delu Geattija (1989); Quarantotti (1954, 88).

službenih dokumentih še nadalje pripisovala tudi prva atribucija (Salata, 1915, 88); (Quarantotti, 1954, 89).

Z novim dekretom 31. aprila 1798 z naslovom "Organizzazione di Venezia, terra ferma e Dalmazia" je bila v novoosvojenih pokrajinah potrjena tudi njihova nasledstvena, notranja upravno-teritorialna razdelitev. S temi odredbami niso bile utrjene le zgodovinske meje istrskih mest, komun in fevdalnih gospostev, temveč je bila ohranjena tudi obstoječa urejenost istrskega polotoka, zaradi katere je bilo tudi v skupni državi onemogočeno združevanje ali pa vsaj izenačevanje njenih upravnopravnih sistemov. O odločenosti vlade na Dunaju, da se ohrani obstoječa upravna razdeljenost istrskega polotoka, govori tudi dejstvo, da v celotnem obdobju prve avstrijske vladavine v nekdanji beneški Istri ni bila za Pazinsko grofijo izdana nobena uredba, s katero bi se, analogno reformam v beneškem predelu, reguliral njen dotedanji upravni, sodni in teritorialni sistem.⁸

V času od campoformijskega do lunevillskega miru 9. februarja 1801, ki je Avstriji znova potrdil suverenost na vseh ozemljih nekdanje Beneške republike, je avstrijska vlada vendarle korak za korakom v duhu poenotenja in racionalizacije upravno-političnega sistema izvedla nekaj reform na upravnem in sodnem področju. Sodne naloge nekdanjih podestatov je prevzelo "Začasno prvostopenjsko sodišče" (Tribunale provvisorio di prima istanza), pri tem pa se sodni postopki niso spreminjali ter so še nadalje sodili po odredbah mestnih statutov in običajnega prava (consuetudines) iz beneškega obdobja. Kazenske postopke prvostopenjskih sodišč je potrjevalo "Začasno drugostopenjsko sodišče" (Tribunale provvisorio di seconda istanza), kasneje pa Apelacijsko sodišče v Kopru (Tribunale d'Appellazione di Capodistria), ki je prevzelo pristojnosti kopskega magistrata.⁹

Dvostopenjski prizivni postopek je v veliki meri omejeval sodno samovoljo lokalnih oblasti, pri tem je začasno dvostopenjsko sodišče imelo tudi upravne pristojnosti kot najvišji vladni upravni organ. Proces ločevanja sodne oblasti od upravne je torej potekal le postopno od nivoja občin navzgor.

Avstrijska vlada je z razglasom 1. februarja 1800 v nekdanji beneški Istri le pričela izvajati nekatere reforme s področja uprave in sodstva¹⁰: z združevanjem komun je bil storjen prvi korak v izgradnji piramidalne upravne strukture. Komune

8 Crnković (1988, 194), ne glede na dejstvo, da je bila nekdanja beneška Istra dokončno priključena k Avstriji, je bila upravno vendar povsem ločena od nekdanje avstrijske Istre, ker za avstrijsko vlado očitno še ni dozorel čas za upravno spojitve obeh istrskih dežel, kvarnerski otoki pa so bili podrejeni Dalmaciji; Quarantotti (1954, 90).

9 Prizivno sodišče kot vrhovno sodišče nekdanje beneške Istre je vršilo tudi nadzorno oblast nad prvostopenjskimi sodišči. V izvrševanju upravne funkcije je drugostopenjskemu sodišču predsedoval komisar, oziroma po vzpostavitvi pokrajinske vlade vladni svetnik, ki je bil odgovoren neposredno Dvorni pisarni na Dunaju; Crnković (1988, 194).

10 Tvorca reform sta bila minister Thugut in svetnik de Roth, ki sta imela pred očmi predvsem centralizacijo in zmanjšanje izdatkov; Benussi (1924, 418/419).

so, v sicer istem teritorialnem obsegu kot prej, združili v 7 okrajev (dipartimento), znotraj okrajnih meja so bila inkorporirana tudi vsa fevdalna gospostva; to je bila zgolj formalna odredba, saj je 12 gospostev tega dela Istre še zadržalo patrimonialno upravo in sodstvo. Okraji so se imenovali po glavnih mestih: Koper, Buzet, Piran, Poreč, Rovinj, Pulj in Labin, v vsakem od njih pa je bila kot najvišje okrajno upravno-politično telo, ki je neposredno komuniciralo s pokrajinsko vlado v Kopru, ustanovljena politično-gospodarska uprava.¹¹

Vzporedno z upravno reformo in razdelitvijo pokrajine na okraje je bila izvedena tudi nova organizacija sodišč, katere namen je bil predvsem točnejše izvajanje postopkov, jasnejše pristojnosti in večja enotnost v nazivih sodišč. Med novostmi je bila prav gotovo na prvem mestu ta, da so iz Apelacijskega sodišča v Kopru, ki je reševalo pritožbe na odločitve prvostopenjskih sodišč, izločili kazensko sodišče prve stopnje (Giudizio criminale di prima istanza) in ga kot posebno pravno institucijo premestili v Poreč. Povzdignjeno je bilo v državno sodišče s pooblastili vojaškega sodišča za odpravo razbojništva na podeželju, obenem pa je imelo ingerence tudi na področju patrimonialnega sodstva. Z ustanovitvijo tega sodišča je bilo kazensko sodstvo v nekdanji beneški Istri končno osvobojeno vpliva lokalnih oblasti, njegove pristojnosti pa so bile po vzpostavitvi okrajnih sodišč drugi pomemben korak v omejevanju občinske sodne avtarktičnosti. Poreško kazensko sodišče je bilo tudi prvo pravo sodišče v celoti, saj je bilo po svojih pristojnostih pa tudi po nazivu ločeno od uprave (Quarantotti, 1954, 94; Crnković, 1988, 202).

Posebne pristojnosti v novem sodnem sistemu je imelo Prvostopenjsko okrajno sodišče v Buzetu, ki je pričelo z letom 1800 redno delovati namesto nekdanjega rašporskega kapetanata ter je vodilo postopke v zvezi z varovanjem in izkoriščanjem gozdov. Predstojnik sodišča je bil istočasno tudi gozdni nadzornik (Ispettore sopra i boschi) za celotno pokrajino, podrejen neposredno Pokrajinski upravi v Kopru (Klen, 1963, 222).

Vse do uvedbe avstrijskega kazenskega zakonika, tj. "Avstrijskega zakonika zločinov in kazni ter kazenskega postopka" (Il Codice sopra i delitti e le pene e la procedura criminale austriaca) leta 1798, so vsa sodišča sodila še po sodnih postopkih iz beneškega obdobja. Za civilna sodišča so v bivšo beneško Istro postopno uvedli "Sodni sistem" oziroma "Predpise za civilni postopek", ki so bili v veljavi v avstrijskih dednih deželah (Regolamento generale della procedura giudiziaria per le cause civili).¹²

11 Vergottini (1926, 95-105); osnovna naloga okrajnih uprav je bila vzdrževanje javne varnosti, nadzor nad občinami in izvajanje nalog višjih organov oblasti. V pristojnost okrajev je sodila tudi skrb za gospodarski razvoj, upravno-finančne zadeve ter skrb za šolstvo in zdravstvo na območju okraja; Crnković (1988, 200).

12 Ta zbirka zakonov v nekdanjo beneško Istro ni bila vpeljana v celoti, temveč so jo v obliki okrožnic in proglasov uvedli le v nekatere predele Istre (Crnković, 1988, 202).

Najvišja sodna instanca v pokrajini, Apelacijsko sodišče v Kopru, je reševalo pritožbe na odločitve prvostopenjskih sodišč. V revizijskem postopku je bilo Apelacijsko sodišče od leta 1798 podrejeno Višjemu revizijskemu sodišču v Benetkah (Supremo Tribunale Revisorio di Venezia) kot tretjestopenjskemu sodišču v civilnih in kazenskih zadevah, a od leta 1804 Apelacijskemu sodišču v Celovcu. V Kopru kot upravnem središču nekdanje beneške Istre je bil tudi sedež Prvostopenjskega sodišča, pristojnega za vse fiskalne, finančne, urbanistične in verske zadeve pokrajine (Crnković, 1988, 201).

Po miru v Lunevillu, s katerim so bile Avstriji, kot rečeno, potrjene posesti, določene s campoformijskim mirom, se je avstrijska vlada na čelu z grofom Francem Colloredom, ki je nasledil barona von Thuguta, odločila podvzeti nove ukrepe v oblikovanju upravne ureditve v nekdanji beneški Istri. To nalogo so poverili novemu generalnemu komisarju, furlanskemu plemiču Francescu Marii di Carnea Steffaneu, ki je v razglasu 1. oktobra 1801 napovedal obsežne spremembe na upravnem področju. Istranom je obljubil novo in stabilnejšo upravno organizacijo, s tem da se je kot tipičen konzervativec pri krepitvi mestnih svetov odločil za vračanje pristojnosti, ki so jih le-ti imeli že pod Serenissimo. Novost je bila le v tem, da je precej razširil število članov sveta s pritegnitvijo bogatega meščanstva pa tudi predstavnikov iz vrst popularov (L'Istria, 1852, 15; Combi, 1859, 249; Benussi, 1923, 19).

Kot politik "povrnitve starega reda" je baron Carnea Steffaneo dejansko hotel vse istrske mestne svete oblikovati iz različnih slojev prebivalstva: po eni strani je v demokratičnih mestih (Piran, Rovinj) zaviral pobudo za doseg enakosti, po drugi strani pa je izvajal pritisk na aristokratska telesa, ki so se (kot npr. v Poreču in Kopru) upirala, da bi svoje mestne svete odprla predstavnikom premožnejših meščanskih slojev. Njegov namen je bil v bistvu ta, da bi mestne svete skrčil na upravne organe oziroma na zveste "podložnike", ki bi bili povsem odvisni od državne oblasti. Stare pretenzije po avtonomiji in neodvisnosti so morale povsem izginiti, najboljši način za doseg tega cilja pa je videl v izenačevanju različnih slojev mestnega prebivalstva (Apollonio, 1993, 26).

V Poreču se je tako Mestni svet razširil s 15 novimi člani in je po novem število meščanov znatno presešlo plemstvo ter je s tem dalo svetu značaj meščanskega predstavništva, medtem ko so v Piranu in Rovinju, kjer je že od leta 1797 delovalo meščansko predstavništvo, to demokratično institucijo zamenjali s starim svetom, v katerega so meščani prišli le po premoženjskem cenzusu (Quarantotti, 1954, 98).

Mnogo pomembnejše od upravnih sprememb v letih 1800/1801 se zdijo reforme spomladi 1804, ki so končno vpeljale radikalne spremembe v pokrajinskem sistemu. Njihova osnovna naloga je bila, da s priključitvijo nekdanje beneške Istre k Trstu omogočijo bolj usklajeno funkcioniranje državnih organov in pospešijo "asimilacijo" istrskega pokrajinskega sistema v enoten državni sistem.

Po neuspelem poskusu kranjsko-goriškega deželnega glavarstva, da bi pridružil

bivšo beneško Istro Pazinski grofiji, so za notranjeavstrijske dežele že tretjič uvedli sistem gubernijev, prvič pa je bil marca 1804 ustanovljen združeni tržaško-istrski gubernij s sedežem v Trstu (Osservatore triestino, 21, 1804, 385). V Kopru je bila tako kljub odporu Filipa de Rotha¹³ ukinjena Začasna pokrajinska vlada (C. R. Governo provinciale provvisorio dell'Istria ex-veneta) in s tem začasna uprava z magistratom, ki je ohranjala posebnost koprskega načelnika; aprila 1804 je bil ustanovljen Istrski okrožni urad (Ufficio Circolare dell'Istria), ki je bil podrejen guberniju v Trstu, oziroma guvernerju grofu Sigismundu Lovacsu. Gubernij je bil razdeljen na 7 območnih političnih direktij, ki so jim bila podrejena lokalna avtonomna oblastva oziroma zemljiška gospostva.¹⁴

Predlog novega upravnega sistema za Istrsko okrožje, ki ga je zasnoval Lovacs, je temeljil predvsem na "združitvi nekdanje beneške Istre z avstrijskim upravnim sistemom s posebno pokrajinsko ustavo". Predviden je bil en sam okrožni urad za celotno provinco, ki bi mu zaradi večje učinkovitosti zaupali vse politične zadeve, 7 nekdanjih okrajnih komisariatov pa bi skrčili na 3, in sicer v Poreču, Rovinju in Pulju, kjer bi oblikovali okrožna poverjenišтва kot predstavniške organe tržaške uprave (Crnković, 1988, 203; Quarantotti, 1954, 10).

Lovacs pri tem ni predvidel sprememb pravosodnega sistema, predložil je le, da se tretjestopenjsko oziroma Apelacijsko sodišče iz Kopra prenese v Celovec, nekdanja Pazinska grofija pa bi bila kot okrožni komisariat priključena postojnskemu glavarstvu in ljubljanskemu guberniju (Darovec, 1992, 55).

Prvikrat po koncu Rimskega cesarstva je jurisdikcija Trsta segla torej na istrski polotok in se je nekdanja beneška Istra tudi v upravnem pogledu spojila s Trstom. Upravna spojitvev je imela predvsem blagodejne ekonomske učinke za istrsko gospodarstvo, ki je lahko odslej svobodno izvažalo svoje produkte na tržaški trg, razen olja, soli in tobaka (Benussi, 1924, 421), kljub temu pa je izguba politične samostojnosti v Istri izzvala določeno obžalovanje in odpor pri nižjih slojih, zlasti pri meščanstvu, ki je bilo pod precejšnjim vplivom demokratične frankofilske struje okrog Angela Calafatija.¹⁵

Čeprav je bila torej Istra v obdobju 1797-1805 v sklopu iste države, je njen notranji upravni in sodni sistem ostal v bistvu razdvojen, ravno tako pa Avstrija v sedmih letih svoje nadvlade ni uspela v dokončni obliki urediti vprašanja enotne

13 Ko so hoteli konec 1803. Istro pridružiti Trstu, je F. de Roth zaradi nasprotovanja celo odstavil novoimenovanega guvernerja Lovacsu, še preden je ta prišel v Trst, vendar je kljub neutrudnim prizadevanjem s svojimi predlogi le delno uspel vplivati na upravne spremembe v nekdanji beneški Istri; podrobneje o teh vprašanjih Cova (1994, 203).

14 V začetku je Okrožni urad vodil grof Aleksander Németh, poleti 1804 pa ga je nasledil okrožni kapetan grof Giuseppe Castiglioni; Cova (1994, 201); Quarantotti (1954, 109).

15 O Calafatijevem političnem delovanju v prvem avstrijskem obdobju dajejo podrobnejš pregled Venturini (1907, 249-256); Cherini (1969); Quarantotti (1954, 105-107).

zakonodaje. Centralistične težnje so se sicer kazale najprej z vključitvijo Goriške in Gradiške, med pomladjo leta 1804 in jesenjo 1805 pa še nekdanje beneške Istre v tržaški gubernij, vendar se Dunaj iz različnih razlogov, predvsem gospodarskih, tedaj še ni odločil tudi za združitev nekdanjega ozemlja Pazinske grofije in beneškega dela Istre (Cova, 1992, 279).

Upravna in sodna ureditev Istre v času francoske vladavine (1805-1813)

V obdobju francoske nadoblasti v Istri ločimo dvoje obdobji: prvo od 1805 do 1809 s priključitvijo nekdanjega beneškega dela Istre h Kraljevini Italiji in v zvezi s tem menjava notranjega sistema oblasti po francoskem vzoru; drugo obdobje od 1809-1813 pa predstavlja obdobje priključitve celotne Istre Ilirskim provincam (1809-1811) z uvedbo enotnega sistema oblasti na tem območju (1811-1813).

Po zmagah nad III. koalicijo je Napoleon z bratislavskim mirom 26. decembra 1805 Avstriji iztrgal ozemlja, ki si jih je ta pridobila s campofornijskim mirom leta 1797. Za ta ozemlja se je francoski cesar že med pogajanja odločil, da jih bo priključil Italijanskemu kraljestvu in s tem zavrnil Talleyrandov predlog, da bi ozemeljsko in politično obnovil Beneško republiko, ki bi jo povečal še z Gorico, Trstom in nekdanjo avstrijsko Istro, tako da bi Avstrijo v celoti izločil iz severne Italije. To naj bi odstranilo nenehno možnost spopadov med obema velesilama in olajšalo Franciji zaveznitvo z Avstrijo ter ustvaritev skupnega branika zahodne civilizacije proti Rusiji (Salata, 1915, 92).

Po uradni priključitvi nekdanje beneške Istre Italijanskemu kraljestvu, 9. maja 1806, je v njej zavladata nova zakonodaja z Napoleonovim zakonikom (Code Napoleon), ki je v provinco vnesel temeljite politične, upravne in družbene spremembe. S tem je bila v temeljih spremenjena tradicionalna mediteransko-komunska ureditev s svojimi kampanilističnimi omejitvami. Vsekakor je ta reforma predvidevala uvajanje francoskega civilnega prava, s tem pa tudi ukinjanje množice stanovskih privilegijev (Roksandić, 1989, 17).

Že ob koncu marca 1806 se je porušil sistem lokalnih politično-ekonomskih uprav, ki jih je uvedla Avstrija, in so jih sedaj zaupali kantonalnim delegatom; 9. aprila pa so z dekretom italijanskega podkralja Eugèna Beauharnaisa na nekdanjo beneško Istro razširili Lyonsko ustavo, Napoleonov zakonik, konkordat s Svetim sedežem, dekret o organizaciji svetne duhovščine in redovništva, dekret o javni upravi in končno dekret o monetarnem sistemu (Quarantotti, 1954, 148).

Kljub uvedbi Napoleonovega zakonika pa sta v beneški Istri nekaj časa še ostala v veljavi avstrijski kazenski zakonik in civilni ter kazenski postopek; še vse leto 1806 so se ohranile pri življenju tudi stare oblastne strukture in začasno tudi nekatere ustanove, ki jih je že zdavnaj povozil čas.¹⁶

16 Apollonio (1993, 28); avtor ima v mislih predvsem fontike kot pomembne ustanove beneškega si-

Z dekretom v Saint-Cloudu, 29. aprila 1806, je Napoleon tudi predvidel teritorialno preureditev dežel nekdanje Beneške republike, ki jih je razdelil po novem francoskem upravnem istemu v departmaje s prefekti na čelu. S svojimi 95.000 prebivalci je "Dipartimento d'Istria" postal eden od departmajev Italijanskega kraljestva. Na čelo Istrskega departmaja je bil postavljen prefekt Angelo Calafati,¹⁷ v Dalmaciji pa generalni guverner Vincenzo Dandolo; v obeh nekdanjih avstrijskih provincah je bila uvedena moderna uprava, usklajena s francoskim postrevolucionarnim modelom. Toda ker je bila modernizacija izvedena od zgoraj, v skladu z italijanskimi in francoskimi potrebami, so reforme vključevale zelo visoko stopnjo centralizacije oblasti v Milanu in Parizu (Roksandić, 1989, 17).

Z željo po hitrejšem gospodarskem in družbenem napredovanju ter izboljšanju upravnega sistema v novopridobljenem Istrskem departmaju je podkralj Eugène Beauharnais po Napoleonovem nasvetu junija 1806 v Istro poslal Giulia Cesara Bargnanija, člana Zakonodajnega odbora državnega sveta (Quarantotti, 1954, 149). Bargnani se je v Istri mudil 3 mesece in na njenem ozemlju pazljivo zbiral podatke ter preučeval razmere na socialnem, gospodarskem, kulturnem in upravnem področju. Bargnanijevo obširno poročilo¹⁸ je opozarjalo predvsem na številne težave in nadloge, ki so pestile nekdanjo beneško provinco: težka davčna bremena in sodna samovolja na fevdalnih gospostvih, desetine, darovnice, velika draginja, slaba vodna oskrba, slabe cestne povezave, kužne bolezni, malarija itd. Bargnani je predlagal nov, sodobnejši finančni sistem, ki bi bil manj osovražen in samovoljen od beneškega in avstrijskega, sodobnejši šolski sistem, reformo cerkve, zmanjšanje števila škofij in redov itd.

Za Bargnanija so bili pglavitni problemi province ekonomske narave, predvsem huda ekonomska depresija in revščina. Predlagal je, da novega zemljiškega davka še ne bi uvedli v Istrski departma ter da bi se izognili tudi njegovim vključitvi v carinski sistem Italijanskega kraljestva. Hkrati pa je iz ekonomskih in praktičnih razlogov predlagal združitev nekdanje beneške in avstrijske Istre, h kateri je težilo tudi samo prebivalstvo celotne dežele (Quarantotti, 1954, 152).

Kraljeva vlada v Milanu je velik del Bargnanijevih nasvetov sprejela, predvsem glede reorganizacije in notranje upravne ureditve Istrskega departmaja, pa tudi mnoge ukrepe, ki jih je svetoval za izboljšanje gospodarstva, zdravstva in kulture.

stema, poleg tega so se ohranile v Kopru, Rovinju in Piranu hranilnice "Monti di pietà", bolnice itd.

17 A. Calafati je kot pripadnik tajne demokratske struje in vodilni koprski frankofil že ob francoski zasedbi 1805 igral vodilno vlogo: 25. novembra 1805 ga je general Solignac, francoski okupacijski komandant Istre, postavil na čelo začasne vlade; 6. decembra 1805 je general Seràs formiral novo istrsko začasno vlado, ki jo je sestavljalo 6 svetnikov s Calafatijem na čelu; 7. februarja 1806 je bil v Kopru ustanovljen Magistrat kot nekakšna istrska vlada, ki jo je sestavljalo 6 članov s Calafatijem na čelu. Calafati je obenem postal tudi predsednik Apelacijskega sodišča v Kopru; podrobneje o Calafatijevem političnem delovanju v času Italijanskega kraljestva: Cossar (1952/53); Marušič (1991, 149-154).

18 Bargnanijevo poročilo je obširneje komentiral in objavil Apih (1981/82, 204-335).

Do notranje teritorialne ureditve Istrskega departmaja je prišlo šele spomladi 1807, ko je bila tudi sankcionirana z ustreznim dekretom, ki ga je Napoleon podpisal decembra istega leta.¹⁹ Nekdanjo beneško Istro so tako razdelili na dva distrikta: koprskega, ki se je raztezal od Miljskih hribov do Limskega kanala, in rovinjskega, ki je zajemal vse ostalo ozemlje južno od njega. Distrikta sta se delila na 7 kantonov, ki so v veliki meri ustrezali okrajem iz avstrijskega obdobja. Kantoni so bili nadalje razdeljeni na občine, ki so po novem vključevale tudi fevdalna gospodstva, katerim je novi režim odvzel njihov fevdalni značaj.²⁰

Stari upravni sistem je torej z vsemi temi ukrepi naglo izginjal, s tem pa tudi teritorialna zaprtost nekdanjih upravnih enot, ki jih niso več upravljali z lastnimi statuti, temveč s splošnimi državnimi zakoni. Ukinjena je bila nekdanja beneška delitev na mesta (*città*), ozemlja (*terre*), "svobodne" komune ter "osvobodjene" (*af-francate*) komune, baronije oziroma na vse enote, ki so spominjale na fevdalni sistem (Milanović, 1967, 28).

Na sedežih kantonov so oblikovali organe za funkcioniranje državne uprave: finančne intendance in druge urade; s 1. julijem 1807 so odpravili delegate kot vladne funkcionarje v kantonih, medtem ko je Calafati na čelo komun postavil podestate (*maire*), ki jim je v upravi pomagal še posebni svet (*consiglio municipale*): podeželske oblasti so lahko tako neposredno odgovarjale prefektu. Novi upravni sistem je torej po letu in pol že funkcioniral, obenem pa je bil tudi novi upravni aparat že deloma potrjen. Na ključnih mestih so se seveda znašli predvsem tisti, ki so bili frankofilsko usmerjeni, ali pa nekdanji izkušeni uradniki, ki so postali privrženci novega režima.²¹

Nova uprava je bila torej izvedena na teritorialnem principu, a v vsaki upravni enoti so zakoni zagotavljali enake civilne in politične pravice ter obveznosti za vse prebivalstvo. Uprava je dobila piramidalno obliko od periferije k centru oziroma od občin prek kantonov, distriktov do departmaja z "Glavnim svetom istrskega departmaja" (*Consiglio Generale dipartimentale*) na čelu.²² Pri tem je bila administracija

19 Dekret z dne 31. maja 1807 je ukinil sedež podprefektore v Poreču in ga prenesel v Rovinj, koprski okraj je bil razdeljen na 4, rovinjski pa na 3 kantone. Kantoni so se delili na 23 občin prvega, drugega in tretjega ranga glede na število prebivalstva; Quarantotti (1954, 158); podrobnejši oris nove upravne ureditve v razpravi Netto (1978, 257-270).

20 Dekret 12. januarja 1807 je dejansko odpravil fevdalne pravice, čeprav je ohranil zemljiško lastnino; Combi (1859, 51).

21 Med njimi so izstopali predvsem Silvestro M. Venier, de Rin, N. Bassegio, B. Zulatti, B. Petronio in številni drugi. Mnogi med njimi so kasneje zaradi avtoritarnega Calafatijevega vladanja oziroma avtokratskega vodenja zapustili svoje položaje in raje zasedli položaje v sodstvu, kot npr. Felice Lanzi iz Pirana (Apollonio, 1993, 28).

22 Departmajski svet je bil ustanovljen s podkraljevim aktom 22. decembra 1807. Štel je 30 članov, ki jih je imenovala vlada po Calafatijevem predlogu. Kot predsednik sveta je Calafati 6. marca 1808 prvič slovesno otvoril Departmajski svet, ki je imel funkcijo nekakšnega prvega istrskega deželnega zbora, *Discorso pronunciato dal prefetto dell'Istria all'apertura del Consiglio Generale del dipartimento il di 6 marzo 1808*, Biblioteca civica, Trst, sig. R.P. MISC., 3-1785.

zadnje občine strukturirana na enak način kot v največjih urbanih središčih. Enotnost in enostavnost uprave ter stroga opredeljenost v pristojnostih je omogočala tudi neposredno kontrolo funkcioniranja oblasti, skladno s tem pa tudi usmerjanje celotnega političnega dela od zgoraj, od prefekta do najnižjih upravnih struktur. Z izenačevanjem upravnega sistema so bili seveda ukinjeni tudi vsi ostanki fevdalnih odnosov, ki so obsegali tudi patrimonialno sodstvo. Mesta, trgi ali gospostva niso več predstavljala upravno-pravnih in sodnih kategorij, temveč samo teritorialne enote v uniformiranem upravnem sistemu (Crnković, 1988, 210).

Druga tri področja, kjer je prišlo do vidnih sprememb, so bila: sodstvo, davčni sistem in cerkvena uprava. Na področju sodne uprave so ukinili prvostopenjska okrožna sodišča in celo kazensko sodišče v Poreču. Sojenje manjših zadev so ponovno prepustili občinskim sodnikom in vaškim županom (meriga). Pri življenju je ostalo le Apelacijsko sodišče v Kopru, ki je z dekretom 17. junija 1806 pridobilo naziv in obliko "Sodišča za civilno in kazensko pravo" (Corte di Giudizio civile e criminale) (Crnković, 1988, 208); (Quarantotti, 1954, 169).

V skladu z načeli francoskega prava je nova oblast ločila sodstvo od uprave in ga v prvi polovici leta 1806 organizirala po sistemu, ki je že obstajal v Italijanskem kraljestvu. Z razglasitvijo Napoleonovega zakonika 1. maja 1806, ki je postopno odpravil vso prejšnjo civilno zakonodajo in ustvaril povsem nov juridični položaj oziroma pravni sistem, je prišlo v sodstvu do velikih sprememb. Mrežo sodišč so po novem tvorili: 7 mirovnih sodišč (Giudici sommari ali Giudici di pace), ki so vodila postopke v civilnih in kazenskih zadevah na območju kantonov, predvsem medsebojne spore in prepire glede plačevanja davkov itd; Civilno in kazensko sodišče v Kopru (Corte di Giustizia civile e criminale), ki je postalo vrhovno kolegialno sodišče Istrskega departmaja; Revizijsko sodišče v Milanu (Tribunale di Cassazione de Regno), in Trgovsko sodišče v Kopru (Tribunale di Commercio), ki je bilo pristojno za razsojanje sporov s področja trgovine na kopnem in morju, nastalo pa je predvsem kot posledica celinske zapore. Večinoma je namreč razsojalo o zaplembi britanskih ladij, požigu angleškega blaga in tihotapljenju blaga (Marušič, 1989, 60). Kljub novemu pravosodnemu sistemu in mreži sodišč so Napoleonov kodeks v Istri vpeljali šele po uradni ukinitvi Avstrijskega kazenskega zakonika jeseni 1807.²³

23 V Istri so uporabljali skrajšano italijansko izdajo tega zakonika: "Codice di Napoleone il Grande pel Regno d'Italia", Milano 1806; Quarantotti (1954, 161).

*Dekret italijanskega podkralja Eugena Beauhansisa o izsušitvi morja okrog Kopra,
7. februarja 1806.*

Davčni sistem, ki mu je načelovala Finančna intendantca v Kopru, je seveda izhajal iz naraščajočih potreb državne blagajne: tako so prvič vpeljali osebni davek, ki so ga plačevali vsi državljani od petnajstega do šestdesetega leta starosti, največja novost pa so bili koleki kot uradno potrdilo uprave o plačilu denarne pristojbine. Potrebni so bili za menice, razna potrdila, uradne dokumente, časopise, papir in igralne karte (Marušič, 1989, 59; Quarantotti, 1954, 162).

V Italijanskem kraljestvu je bil vpeljan tudi zemljiški davek, ki pa v Istri zaenkrat ni bil vpeljan zaradi revščine, ravno tako se oblasti niso dotikale sistema lokalnih dajatev ter so občinske bilance v prvih dveh letih francoske zakonodaje ostale nespremenjene (Apollonio, 1993, 29; Apih, 1982).

Z odlokom o delovanju sodišč, osebnih svobodi, davkih in podelitvi kraljevskih regalov, ki ga je italijanski podkralj izdal 15. aprila 1806, so fevdalna posestva še ostala v rokah lastnikov, ki so morali po novem državi plačevati davke. Ostala je tudi fevdalna navezanost kmetov, ki so morali še vedno plačevati dajatve fevdalcem in, po novem, tudi davek državi (PAK, Družinski fond Cadamuro a. e. 79).

Napoleon je Istro kot kraljevi regal podelil svojemu maršalu Jean-Baptistu Bessièresu, ki je dobil naslov vojvoda Istre (Duca dell'Istria) in s tem tudi pravico do ene petnajstine celotnega deželnega dohodka, kar je znašalo 100.000 frankov.²⁴

Davčna politika je bila na splošno zelo pomembna komponenta ekonomske politike. Čeprav temeljnih sprememb v lastniških odnosih ni bilo, so bile spremembe v davčni politiki, kot smo videli, številne. Davčna bremena so se postopno večala predvsem zaradi povečanja državnega aparata in izdatkov za vojsko. Da bi preprečili zadolževanje občin zaradi izdatkov za vojsko in upravo, so oblasti izdale odlok o izrednih davkih na premičnine in nepremičnine, vpeljani pa so bili še davki na potrošniško blago, kot so sol, vino, tobak itd. (Apollonio, 1993, 31)

Istra, kot rečeno, zaenkrat ni bila vključena v carinski sistem Italijanskega kraljestva, nedvomno pa je imela pozitiven učinek tudi ukinitvev medmestnih carin, s čimer se je v deželnem okviru oblikovalo enotno tržišče. Temu v prid je bila tudi izgradnja cest, ki je bila intenzivna predvsem v Dalmaciji, deloma pa tudi v Istri in je s tem cestno omrežje v veliki meri integriralo obe pokrajini (Roksandić, 1989, 19).

Do korenitih sprememb je prišlo tudi na področju cerkvene uprave, predvsem z radikalno laicizacijo javnega življenja in strogim nadzorom državnih oblasti nad cerkvenimi zadevami.

V skladu s konkordatom s papežem Pijem VII., 22. maja 1805, je Napoleon dobil pravico imenovati škofe na območju svojega kraljestva; tako so bile v Istri ukinjene škofije v Pulju, Novigradu in Poreču ter je ostala le še škofija v Kopru (Marušič, 1989, 59).

24 Le vojvodini Istra in Dalmacija (ducato-granfeudo dell'impero) so dodelili 100.000 frankov, drugim desetim fevdom pa so določili letno vsoto 60.000 frankov; Benussi (1923, 26/27).

Še huje je bila cerkev prizadeta z ukinitvijo cerkvenih bratovščin pa tudi vrste samostanov.²⁵ Sicer je to območje že v beneškem in avstrijskem obdobju doživelo razne "sekularizacije", vendar je bila italijanska oblast z razlaščenjem imetja bratovščin in samostanov najbolj temeljita ter je svoje početje utemeljevala s tem, da bodo sadovi razlastitev vloženi v izboljšanje gospodarskega stanja (Apollonio, 1993, 34).

Z ukinitvijo cerkvenih bratovščin pa tudi vrste samostanov, vse do uvedbe nadzora na duhovniškimi pridigami, je oblast povzročila družbeno polarizacijo, ki je v bistvu slabila njene temelje. Še mnogo resnejše kakor v Istri so bile posledice nove verske politike v Dalmaciji, kjer so izzvale neposreden odpor frančiškanskega reda, ki je bil globoko zakoreninjen med ljudstvom, kar je prišlo do polnega izraza leta 1809 ob ponovni francosko-avstrijski vojni (Roksandić, 1989, 11).

Ustavni zakoni Italijanskega kraljestva so predvidevali tudi določene predstavnike oziroma parlamentarne oblike, ki jih je Avstrija dosledno zavračala. V tako imenovani Zakonodajni zbor je Istra kot departma Italijanske kraljevine volila 13 zastopnikov, in sicer 6 veleposestnikov, 2 izobraženca in 5 trgovcev. Ustava je torej dodelila suverenost vsem državljanom, vrata za vstop v politična telesa pa sta odpirali "nadarjenost in sposobnost", ne pa več kri, poreklo ali kako drugo naključno dostojanstvo.²⁶ Toda takò vrhovno zakonodajno telo kot mestni, distriktni, prefekturni sveti in sam Generalni svet departmaja so imeli omejene pristojnosti in včasih skoraj povsem posvetovalni in formalni značaj.

Pod videzom ustavnosti, urejenosti in demokratičnosti si je francoski režim zaradi težkih gospodarskih in socialnih razmer pa tudi ruralnega in urbanega konzervativizma ter kulturne inercije tradicionalnih skupnosti nakopal tudi številne nasprotnike. Velike spremembe v tradicionalnih urbanih in ruralnih skupnostih je izzvala radikalna laicizacija javnega življenja pa tudi strog nadzor državnih oblasti nad cerkvenimi zadevami. Verjetno so še največ privržencev nove oblasti pridobile le v majhnih židovskih skupnostih, kar je bila tudi sicer značilnost v drugih delih Evrope pod francosko oblastjo. Privržence so imeli Francozi tudi med svobodnimi poklici in izobraženci ter posamezniki iz vrst nobilitete. V začetku so bili privrženci Francozov tudi trgovci in obrtniki, toda zaradi celinske zapore se je njihovo število stalno zmanjševalo (Marušič, 1989, 61).

Vladni uslužbenci, trgovci, inženirji, zdravniki in tržaški Židje so bili v veliki večini tudi člani prostozidarske lože, ki je v Kopru delovala od maja 1806. V začetku

25 S kraljevimi dekreti 25. aprila 1806 je prišlo v Kopru do prevzema vsega premoženja samostanov, bratovščin in šol v državno posest (avocazione al Demanio); dokončno je vlada z odredbo 26. 5. 1808 v nekdanji beneški Istri ukinila 616 cerkvenih bratovščin (razen bratovščin sv. Zakramenta), njihovo imovino pa je zaplenila v korist države. Del cerkvene zemlje je bil razprodan, mnogo cerkva je bilo zaprtih ali pa so jih uporabljali v druge namene; Venturini (1907, 254).

26 Imena istrskih predstavnikov so bila objavljena v Bollettino delle leggi del Regno d'Italia, vol. VIII, str. 1521; Quarantotti (1954, 169); o tej problematiki tudi Dorsi (1992, 268).

je pripadala francoskemu prostožidarstvu (Velikemu Orientu iz Pariza), s priključitvijo Istre k Italijanskemu kraljestvu pa se je preimenovala v "Grande Oriente d'Italia" s sedežem v Milanu (Tamaro, 1927, 92). Prvi predstojnik kopsrke lože je postal ing. Benedetto Petronio, prepričan frankofil in Calafatijev privrženec, sicer pa načelnik Oddelka inženirjev vodà in cest (Corpo degli ingegneri d'acque e strade) pri Istrskem departmaju.²⁷

Kopsrka loža je v veliki meri vplivala na politično in upravno življenje Istre, obenem pa je kot središče političnega dogajanja in odločanja vzbujala strah in zaskrbljenost pri avstrijskih oblasteh, saj se je njen vpliv širil tudi na Trst in večji del istrske obale. Podporniki Italijanskega kraljestva - tudi zato, ker so bili masoni - so postali apostoli bonapartizma kot ideologije, obenem pa je bilo, širše gledano, to obdobje prvega romantičnega prebujanja italijanskega prebivalstva, ki se je pričelo zavedati svoje nacionalne pripadnosti in je bilo zato navdušeno nad priključitvijo k Italijanskemu kraljestvu (Marušič, 1989, 61).

Kljub dejanski vključenosti v Italijansko kraljestvo pa je bila Istra v letih 1805-1809 od njenega ozemlja ločena s pasom avstrijskega ozemlja, katerega središče je bil Trst, ki je kljub celinski zaporu prosperiral in si prisvojil trgovinski promet Benetk. Tudi med Istro in Dalmacijo je ležal ozek pas avstrijskega ozemlja z Reko kot središčem. Avstrija je Napoleonu leta 1806 dovolila uporabo ceste za prehod francoskih čet preko svojega ozemlja in leta 1807 privolila v popravek meja ob Soči, vendar so bile to spričo Napoleonovih strateških in gospodarskih načrtov le neznatne koncesije (Zwitter, 1964, 29).

Po letu 1805 se je Napoleon večkrat ukvarjal z mislijo o aneksiji Trsta, predvsem v zvezi s svojo vzhodno politiko. Leta 1808 mu je zunanji minister Champagny predlagal, da anektira vse avstrijsko ozemlje južno od rek Vipave in Kolpe. Kar zadeva bodočo organizacijo avstrijskih ozemelj, ki so jih nameravali Francozi zasedeti, je Champagnyjevo poročilo Napoleonu februarja 1808 nudilo dvoje možnosti: združitvev z Italijo ali pa ustanovitev posebne države, ki naj bi jo sestavljale le dežele na vzhodni obali Jadrana (Zwitter, 1964, 29).

Ta zamisel se je uresničila šele z novo vojno proti Avstriji leta 1809 oziroma s schönbrunnskim mirom 14. oktobra 1809.

Istra v sklopu Ilirskih provinc in uvedba enotnega sistema oblasti

Z zmago nad Avstrijo leta 1809 je Napoleon zaradi svoje vzhodne politike lahko končno ustvaril ozemeljsko povezavo med Italijo, Istro in Dalmacijo, obenem pa preprečil sleherno zvezo med Avstrijo in Jadranskim morjem zaradi celinske zapore. Dobro se je zavedal problematike državnih meja iz časa, ko je bila Istra del Italijanskega kraljestva, Trst pa avstrijski, kar mu je povzročalo hude politične, strateške

²⁷ O B. Petroniju podrobneje v delu Tamaro (1927, 53-54 in 66-67).

in gospodarske probleme. Gospodarski, vojaški in etnični razlogi so torej Napoleona privedli do tega, da je z dekretom 25. decembra 1809 tudi departma Istra kljub odporu A. Calafatija in milanske vlade priključil Ilirskim provincam, ki so nastale s cesarjevim dekretom, objavljenim na Dunaju 14. oktobra 1809.²⁸

Do uradne priključitve je prišlo šele z Marmontovim odlokom 7. septembra 1810, ko je bila ukinjena prefektura Istra, finančna intendantca in podprefektura v Rovinju.²⁹ Zaradi pritožbe Benetk o pomanjkanju surovinske baze ter s posredovanjem italijanskega podkralja Eugèna Beauharnaisa je Napoleon 19. januarja 1810 izdal odlok, po katerem so istrske soline in gozdovi pripadali kot državna posest še nadalje Italijanskemu kraljestvu (Quarantotti, 1954, 249).

Proces instaliranja Ilirskih provinc in odredb o dokončnem organizacijsko-političnem sistemu je trajal vse do jeseni 1811.³⁰ Organizacija notranje uprave na področju Istrskega departmaja je v temeljnih upravnih enotah - občinah in kantonih - v vsem tem času zadržala strukturo, ki je bila oblikovana v času Italijanskega kraljestva.

Napoleon je poseben status Istrske intendantce s sedežem v Kopru zadržal do konca junija 1811, ko je bila le-ta podrejena provincialni intendantci v Trstu. 30. junija 1811 je generalni guverner Ilirskih provinc Henri Bertrand namreč izdal ukaz, da so ukinjene vse stare intendantce, tudi tista v Kopru, ki je postala podrejena neposredno svoji provincialni intendantci v Trstu. Bertrandova študija o boljši cestni povezavi z Istro in tendenca po zaustavitvi italijanskega nacionalizma v Istri sta privedli 18. septembra 1811 do Napoleonovega dekreta o odcepitvi pazinskega kantona iz Civilne Hrvaške ter njegovi vključitvi k Istri. Tako je bila pod isto upravo združena celotna Istra: nekdanja beneška Istra, avstrijski Trst in Pazinska grofija. Celoten istrski polotok zahodno od Učke se je po več kot 400 letih znova znašel združen v notni pokrajini kot "Ilirski departma". S tem je tudi prvič prišlo do poenotenja upravnega sistema nekdanje beneške in avstrijske Istre, obenem pa je Trst postal glavno mesto Istrske intendantce. Na čelu civilne politične uprave je stal intendant, ki je bil podrejen generalnemu intendantu Ilirskih provinc v Ljubljani.³¹

28 Dekret o formiranju Ilirskih provinc je bil objavljen 14. oktobra 1809 v nemškem in slovenskem jeziku. Faksimile proglasa objavljen v: Grafenauer (1974, 175), dekret je tiskan tudi v Osservatore triestino (1809, 85, 2398).

29 Z Marmontovo reformo je bila postavljena v Kopru provincialna intendantca, ki je združevala politične in upravne funkcije, v Rovinju kot sedežu distrikta pa so namestili delegata intendantce. Na to mesto je bil imenovan podprefekt Vergottini, za generalnega sekretarja intendantce Giacomo Benini, na mesto istrskega intendantca pa je bil ponovno imenovan A. Calafati; Quarantotti (1954, 260).

30 Podrobneje o organizacijsko-političnem sistemu Ilirskih provinc v razstavnem katalogu Napoleonove Ilirske province 1809-1814, Ljubljana 1964; Vošnjak (1910); Melik (1986, 423-429).

31 Prvi intendant je bil sodnik državnega sveta Lucien Emile Arnaud, za njim pa Angelo Calafati; na čelu distriktov v Gorici, Kopru in Rovinju so bili poddelegati I. stopnje; Benussi (1923, 36).

Po funkciji so bili intendanti izenačeni s prefekti francoskih departmajev, pač pa so bili pogoji, v katerih so morali opravljati svoje dolžnosti, mnogo težji. Distrikom so načelovali poddelegati I. stopnje (subdélégué), z mestnimi občinami pa so upravljali načelniki s francoskim nazivom "maire". V občinah so bili od tega časa dalje vzpostavljeni tudi sveti - municipalni konziliji, ki so imeli pristojnosti predvsem pri kontroli občinskih prihodkov in odhodkov. Razmejitev med distrikti in kantoni je ostala ista kot pri razdelitvi leta 1807, s tem da je bil sistem francoske državne uprave, kot rečeno, razširjen še na območje nekdanje Pazinske grofije.³² Istrska intendantca se je delila v štiri distrikte: Trst, Gorica, Koper in Rovinj, ti pa na 16 kantonov in kantoni na občine.³³

Sodstvo v Istri v drugem obdobju francoske vladavine ni doživljalo večjih sprememb. Mirovna sodišča so tako kot pod Italijanskim kraljestvom delovala na sedežih kantonov. Mirovni sodniki so razsojali o manjših kaznivih dejanjih, predvsem o izterjatvah davkov. Imenoval jih je generalni guverner na predlog generalnega komisarja pravosodja. Prvostopenjski civilni sodišči sta delovali le v Kopru in Rovinju (Tribunale di prima istanza). Temu poslednjemu, ki je bil formiran novembra 1811, je bilo v sodnem pogledu podrejeno celotno območje južno od Mirne in celo kanton Poreč ter občina Novigrad (Benussi, 1888, 233; Crnković, 1988, 212). Prizivno sodišče (Cour d'appel) na odločitve prvostopenjskega sodišča Istrske intendantce je bilo v Ljubljani. Trgovsko sodišče (Tribunal de commerce) so iz Kopra premestili v Trst ter je bilo kot posebno sodišče pristojno za celotno Istrsko intendantco (Crnković, 1988, 212).

Na splošno je Koper v času Ilirskih provinc izgubil vlogo političnega, upravnega in gospodarskega središča Istre. Z ukinitvijo prefektore, finančne intendantce, departmajskega in distriktnega sveta ter trgovskega in apelacijskega sodišča se je zmanjšalo število administracije, zato je število mestnega prebivalstva padlo pod 4000 (Marušič, 1989, 64).

Reforme, ki jih je v Istri izvajala francoska oblast v letih 1810-1813, so sicer temeljile na organizacijskem sistemu Napoleonovega cesarstva in principih francoske revolucije, vendar ne smemo zanemariti dejstva, da je postajal Napoleonov oblastni sistem tembolj konzervativen v odnosu do revolucionarnih zahtev, čimbolj se je časovno in teritorialno odmikal od časov revolucije in od same Francije. Ta oblast se

32 Na območju pazinskega kantona so formirali 6 novih občin: iz občine Buzet so izdvojili posebno občino Draguč, občino Bale pa so ukinili in jo skupaj z Rovinjskim selom spojili v občino Rovinj (Crnković, 1988, 212); (Milanović, 1967, 38).

33 Občine so se delile na "mestne" z načelniki (maire) in "vaške" z župani. Župan je imel v občini izvršilno oblast, občinski svet pa je bil posvetovalni organ. Koprski distrikt se je upravno delil na naslednje občine: Koper, Izola, Milje, Novigrad, Piran, Buje, Grožnjan, Umag, Buzet, Draguč in Oprtalj: v kantonu Piran so občini Savudrija in Kaštel odvzeli Umagu oziroma Bujam in dodelili občini Piran (Marušič, 1989, 64); Crnković (1988, 212).

je obnem hotela v zasedenih deželah tudi mnogo bolj mirno in postopneje približevati ureditvi, kakršna je bila v Franciji. Francoske oblasti so pač razvijale koncepcijo mlade buržoazne države z uniformiranim in centraliziranim upravnim sistemom, urejale nov šolski sistem, enotno vojaško obveznost, uveljavljale enakost pred zakonom, odpravljale privilegije vladajočih razredov itd. Mnogi načrti francoske uprave so žal ostali šele na začetku ali pa na pol poti, zlasti nepopolno izvedeni sistem francoske zakonodaje, tako da je bila kratkotrajna francoska oblast v Istri bolj pomembna zaradi dobrih zamisli kot pa zaradi njenih uresničitvev (Crnković, 1988, 214).

Kljub temu pa temeljne pridobitve francoske dobe velja spoštovati tudi na osnovi administrativnih odredb kasnejše avstrijske državne uprave, v kateri se kaže kontinuiteta predhodnih koncepcij, saj je bil edini kohezivni dejavnik na zgodovinsko-institucionalni ravni prav čas Napoleona, ki je, čeprav le za kratek čas, pod isto upravo in zakonikom združil ozemlja, ki so kasneje tvorila Avstrijsko primorje (Dorsi, 1992, 268).

THE SYSTEMS OF POWER IN ISTRA IN THE TRANSITION PERIOD (1797-1815)

Salvator ŽITKO

Regional Museum Koper, SI-6000 Koper, Kidričeva 19

SUMMARY

In the system of power (in the power of institutions) Istra went, in the 1797-1815 transition period, through some great changes in the political, administrative, economic and social spheres. The break of the communal system with its town statutes made, with the fall of the Venetian republic in 1797 and the first Austrian occupation till 1805, the gradual formation of uniform administration and the legal system possible. The French occupation in 1805-1813 and the introduction of the Napoleon code and the French legislation brought a series of radical changes to all spheres of public life. The intention of the article is to draw attention to the importance of the research carried out for this period of Istran history. We have seen that the survey of administrative and fundamental changes rounds off into the administrative and political union of the whole Istran peninsula and into constitution of its inner administrative system.

VIRI IN LITERATURA

- Apollonio, A. (1993):** Una cittadina istriana nell'età napoleonica: Pirano 1805-1813. Atti del Centro di Ricerche Storiche-Rovigno, 23. Trst-Rovinj, 9-121.
- Apih, E. (1982):** Il rapporto sull'Istria del Consigliere di Stato Giulio Cesare Bargnani (1806). Atti del Centro di Ricerche Storiche-Rovigno, 12. Trst-Rovinj, 204-335.
- Benussi, B. (1888):** Storia documentata di Rovigno. Municipio di Rovigno. Trieste, 210-233.
- Benussi, B. (1923):** Pola nelle sue istituzioni municipali dal 1797 al 1918. AMSI, 35. Poreč, 6-27.
- Benussi, B. (1924):** L'Istria nei suoi due millenni di storia. Trieste, 418-429.
- Cherini, A. (1969):** Ordine pubblico e ordinamento giudiziario e carcerario in Istria durante la prima occupazione austriaca (1797-1805). AMSI, 17. Benetke, 69-111.
- Cherini, A. (1968):** Inquisizione e processo per la sommosa di Capodistria del 5 e 6 giugno 1797. AMSI, 16. Benetke, 145-160.
- Combi, C. (1859):** Porta Orientale. 3. Trst.
- Cossar, R. M. (1952/53):** L'avvocato Angelo Calafati prefetto, barone ed intendante napoleonico. Archeografo Triestino (AT), 18/19. Trst.
- Cova, U. (1994):** La prima annessione dell'Istria ex veneziana al Litorale austriaco nel 1804 e l'Ufficio circolare dell'Istria in Capo d'Istria. Acta Histriae 3. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko-Koper, 201-208.
- Cova, U. (1993):** I fondi archivistici governativi triestini in epoca austriaca e l'amministrazione del territorio istriano. Acta Histriae 1. Koper-Milje, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko-Koper, 101-104.
- Crnković, G. (1988):** Administrativno-teritorijalno ustrojstvo upravnih i sudbenih oblasti u Istri u vrijeme njene političke integracije 1797-1825. Problemi sjevernog Jadrana, 6. Rijeka, JAZU, Zavod za povijesne i društvene znanosti Rijeka, 190-227.
- Darovec, D. (1992):** Pregled zgodovine Istre. Knjižnica Annales 1. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Primorske novice.
- Dolinar, M. F. (1989):** Cerkevnoupravna ureditev Ilirskih provinc 1809-1813. Zgodovinski časopis (ZČ), 43, 4. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 507-511.
- Dorsi, P. (1992):** Deželna ustava in načelo predstavnštva v Istri v dobi restavracije. Annales, 2/92. Koper, 267-278.
- De Franceschi, C. (1879):** L'Istria. Note storiche. Poreč.
- De Franceschi, Camillo (1930):** L'accademia romano-sonziaca e la Biblioteca civica di Trieste. Trst, 61-62.
- Geatti, A. (1989):** Napoleone Bonaparte e il Trattato di Campoformido del 1797. Udine.

- Grafenauer, B. (1974):** Zgodovina slovenskega naroda. 5. Ljubljana, 175-176.
- Kandler, P. (1850/52):** L'Istria. 24-25. Trst, 99.
- Klen, D. (1963):** Mletačka eksploatacija istarskih šuma i obvezan prevoz drveta do luke kao specifičan državni porez u Istri od 15. do kraja 18. stoljeća. Problemi sjevernog Jadrana, 1. Rijeka, JAZU, Zavod za povijesne i društvene znanosti Rijeka, 222-224.
- Marin, L. (1991):** Upravna in teritorialna rezelitev Slovenske Istre v zadnjih treh stoletjih. Annales, 1/91. Koper, 135-148.
- Marušič, G. (1989):** Koper v času Napoleona (1805/6-1813). Kronika "iz zgodovine Primorske", 37, 1-2. Ljubljana, 58-66.
- Marušič, G. (1991):** Angelo Calafati. Prispevki k biografiji. Annales, 1/91. Koper, 149-154.
- Melik, V. (1986):** Ilirske province v slovenski zgodovini. ZČ, 40. Ljubljana, 423-429.
- Milanović, B. (1967):** Hrvatski narodni preporod u Istri. 1. Pazin, 13-42.
- Napoleonove Ilirske province 1809-1814** (Les Provinces Illyriennes de Napoleon). Ljubljana, 1964, (katalog k razstavi), 29-30.
- Netto, G. (1978):** Istria 15 luglio 1807. AMSI, 26. Trst, 257-270.
- Osservatore triestino (1804):** Trst, 21, 385.
- PAK.** Pokrajinski arhiv Koper. Družinski fond Cadamuro. 79.
- Quarantotti, G. (1954):** Trieste e L'Istria nell'età napoleonica. Firenze, Felice le Monnier, 70-260.
- Quarantotti, G. (1909):** I moti di Capodistria alla caduta della Veneta repubblica. Pagine Istriane, 8-9. Koper, 185-191.
- Roksandić, D. (1989):** Hrvatske zemlje, francuska revolucija i napoleonski ratovi. V: Hrvatske zemlje i francuska revolucija (Les pays Croates et la révolution française). Zagreb, 17-19.
- Rota, E. (1938):** Il problema italiano dal 1700 al 1815. Milano, 1086.
- Saba, G. (1953):** Regesto dei documenti riguardanti Trieste e L'Istria durante il periodo napoleonico esistenti negli archivi di Parigi. V: Problemi del Risorgimento triestino. Trst.
- Salata, F. (1915):** Il diritto d'Italia su Trieste e L'Istria. Torino, Bocca, 92-96.
- Šetić, N. (1989):** Napoleon u Istri (Istra za francuske uprave 1805-1813). Pula.
- Tamaro, A. (1927):** La loggia massonica di Capodistria (1806-1813). AMSI, 39. Pula, 66-92.
- Venturini, D. (1907):** Il prefetto Angelo Calafati ed i Domenicani di Capodistria. Pagine Istriane, 11-12. Koper, 249-256.
- Vesnaver, G. (1888):** Dal Protocollo del Governo provvisorio dell'Istria dell'anno 1799. La Provincia, 4. 25.

De Vergottini, G. (1926): La fine del dominio napoleonico in Istria. AMSI, 38/l. Poreč, 95-105.

Vošnjak, B. (1910): Ustava in uprava Ilirskih dežel (1809-1813), prispevki k nauku o recepciji javnega prava prvega francoskega cesarstva. ZMS, 12. Ljubljana.